

oligarchie.⁵⁸ Přestože se Babiš, který se jako jediný z oligarchů rozhodl chopit přímé politické moci, stylizuje do člověka z lidu zapuštěného v opozici k politice jako takové, nástup vlády technokratické oligarchie odhaluje české rovnostářství v lepším případě jako těžko udržitelný autostereotyp, v horším případě jako politický marketing maskující narůstající nerovnosti. Politickým populistům a podnikatelům se postupně podařilo vytlačit sociálnědemokratickou i komunistickou levice z parlamentu.

Představa o rovnostářství se v poslední dekádě droí i v konfrontaci s daty ze sociologických průzkumů. K třicetiletému výročí sametové revoluce připravili Daniel Prokop, Paulína Tabery a kolektiv v roce 2019 pro Český rozhlas rozsáhlé šetření s názvem Rozdělení svobodou.⁵⁹ Výzkum nejenže došel k závěru o existenci hned šesti společenských tříd v Česku, ale rovněž poukázal na sice velmi úzkou vrstvu společenské elity (necele 1 % společnosti), ale poměrně rozsáhlou vrstvu těch nejchudších, v jazyce výzkumu strádajících (18 % společnosti).⁶⁰ Jeden z autorů výzkumu, Daniel Prokop, ve své knize přidává i další sociální nerovnosti jdoucí proti představě rovnostářství – patří mezi ně zejména „zaostávání regionů a vnitřních periferií Česka, nerovnosti ve vzdělávání, bydlení, neřešené předlužení, chudoba matek s dětmi či podfinancování klíčových služeb“.⁶¹ Petr Pospěch k tomu podotýká, že kumulace takových nerovností, k níž dochází zejména na vnitřních periferiích Česka, vede k celkovému „pocitu úpadku“.⁶² Ekonomická krize následující po pandemii covidu-19 význam nerovností ještě prohloubila.

NOVÝ ANARCHISMUS: KONTURY VÝVOJE

Obnova anarchismu

Do Československa se anarchismus dostal koncem osmdesátých let z Polska skrze opoziční aktivity, a měl tudíž silně sociální a levicový nádech, podobně jako polské anarchistické hnutí pohybující se na orbitě hnutí Solidarita. To se propisovalo i do prvních prohlášení Československého anarchistického sdružení a jeho úzké spolupráce s Levou alternativou.

Nový anarchismus se tak zrodil z undergroundu, prostředí Nezávislého mírového sdružení, nastupující mladé generace a energii také čerpal z étosu demokratické revoluce listopadu 1989. Anarchistické protesty proti KSČ i OF z jara roku 1990 tak můžeme chápat jako první snahy o udržení tohoto étosu proti nastupující pragmatické realpolitice, která

58 Tamtéž.

59 Prokop, Daniel, Tabery, Paulína, Buchtík, Martin, Dvořák, Tomáš, Pilnáček, Matouš: *Rozdělení svobodou: Česká společnost po 30 letech*, Praha: Radioservis 2019.

60 Prokop definuje strádající následovně: „Jde o nedostatečně kvalifikované lidi, kteří jsou nezaměstnaní, patří mezi nízkopříjmové pracující, či to „doklepalí“ do důchodu, aniž by získali majetek, kontakty či modernější typy kompetencí. Většina z nich má mobilizovatelné úspory menší než deset tisíc korun. Obvykle neznají nikoho z vyšších profesí a okolo dvou třetin z nich ve svém okolí nemá člověka, který by jim poradil s právními a finančními záležitostmi.“ Prokop, Daniel: *Slepé skvrny: o chudobě, vzdělávání, populismu a dalších výzvách české společnosti*, Brno: Host 2022, s. 25.

61 Tamtéž, s. 14.

62 Pospěch, P.: *Neznámá společnost*, s. 36–37.

v následujících letech vyústila ve vítězství Václava Klause a ustavování neoliberální hegemonie. Generační obměna hned z počátku devadesátých let ovlivnila i podobu nového českého anarchismu.

Postupně to byl punk, hardcore a později i freetekno, které se stávaly v řadě aspektů prodloužením anarchistické politiky kulturními prostředky, respektive kulturním vyjádřením anarchismu, do jisté míry i na úkor ekonomických nebo třídních témat, u nichž navíc existoval problém s diskreditací třídní rétoriky předchozím režimem. Síla spočívala hlavně v celorepublikové infrastruktuře klubů i mimo Prahu, v množství malých „dister“ (distribucí), která cestovala po koncertech v různých městech a šířila nejen hudbu na kazetách a deskách, ale i časopisy a fanziny, které byly zdrojem informací a kontaktů. Kapely zpívaly o různých tématech (antifašismu, antirasismu, ekologii, právech zvířat), a nastolovaly je tak jako relevantní témata hnutí v ideologii i v praxi. Koncerty pak byly nejen důležitými místy setkávání, ale skrze benefice často jedním z hlavních zdrojů finančních příjmů pro anarchistické aktivity. Anarchismus první poloviny devadesátých let v sobě ztělesňoval odvrácené strany jak demokratického étosu, tak neoliberalismu – patos svobody, individualismus, ale zároveň i smysl pro věci veřejné a společné, utopie malých kolektivit, silnou morální kritiku nově se ustavujícího politického a ekonomického režimu. S Freedenem bychom mohli říct, že se zdůrazňovala liberální stránka anarchismu. Zatímco v období konce 19. a začátku 20. století se anarchismus formoval v sepětí se socialistickým hnutím, koncem 20. století je propojen spíše se subkulturami, které převzaly roli kulturního undergroundu.

Časopisy jako *A-kontra* nebo *Autonomie* v Praze nebo *Brněnská vrtule* v Brně spolu se squaty jako Ladronka či Sochorka byly vedle koncertů hlavními místy sebeorganizace, která i v případě organizovaného anarchismu Československého anarchistického sdružení nebo Anarchistické federace měla velice volnou, až vágní organizační strukturu. Kladl se důraz na praxi, ať už to bylo squatování prázdných budov, antifašismus, který konfrontoval rasistické skinheads a neonacisty v ulicích, nebo přímé akce a blokády v ochraně přírody.

Demokratický étos a důraz na individuální svobodu se promítal do ambivalentního vztahu k radikální levici. Existovala silná kritika a odmítání KSČ a KSČM, ale i trockistických skupin (oblíbené heslo na anarchistických demonstracích bylo „Bolševismus, fašismus – stejná špína, stejný hnus“) a někdy také vlastního sebepojetí jako levice (na některých demonstracích zaznívalo: „ani napravo, ani nalevo, ale svobodně“). Přesto se ale anarchismus se svou kritikou kapitalismu a důrazem na solidaritu řadil spíše do levé strany politického spektra, část anarchistů se také kontroverzně účastnila hnutí Levá alternativa. Tato ambivalence se nejviditelněji projevovala každý rok na Prvního máje, kdy anarchisté a anarchistky pořádali svoje akce a hlásili se k odkazu dělnických bojů minulosti. Vzhledem k diskreditaci socialismu a marxismu předlistopadovým režimem byl anarchismus v devadesátých letech patrně nejpočetnější silou a faktickým hegemonelem na radikální levici a pro mnohé mladé lidi se tak stal způsobem, jak se kriticky vymezovat proti nové kapitalistické společnosti.

Podobně ambivalentní vztah měl anarchismus k ekologickým a lidsko-právním nevládním organizacím (NGOs). Jak postupně začaly sehrávat profesionální a advokační roli v rámci liberálního kapitalismu, část anarchistického hnutí se vůči nim kriticky vymezovala, zatímco jiná v nich za určitých konkrétních situací, jako byly kauzy rasistických vražd, policejního násilí nebo v případě squattingu, viděla spojence. Tyto dočasné aliance se navazovaly často přes osobní vazby s lidmi, kteří dříve působili v disentu nebo v undergroundu (např. Stanislav Penc, který byl u počátků Hnutí občanské solidarity a tolerance) nebo které s anarchismem sblížily společné environmentální kauzy či prostředí hudebních subkultur. Tato spolupráce se někdy stávala předmětem ostrých sporů uvnitř anarchistického hnutí a obviňování z „kolaborace se systémem“.

Vlny anarchistického aktivismu

Silná deziluze z transformace se projevila na konci devadesátých let. V roce 1997 padá Klausova vláda a nastupuje sociální demokracie, následně Klaus se Zemanem uzavírají opoziční smlouvu a propadá se důvěra občanů v politiku (zjevná ve znatelném poklesu volební účasti) a poté se objevují i občanské iniciativy jako Děkujeme, odejděte!.

Tento vývoj korespondoval i s vývojem anarchismu. Anarchistické organizace se jasněji přikláněly k politické profilaci, mnohem více se objevovala explicitní kritika kapitalismu, a větší ohlas měly politické tradice, do jisté míry přítomné od počátku, jako byl například anarcho-syndikalismus. Aktivnější byly anarchistické organizace, které kladly důraz na anarchistickou identitu, ideologii, historii a tradici, ale také organizaci. Vedle Československé anarchistické federace (ČSAF, vznikla jako Česká anarchistická federace v roce 1995, od roku 2014 působí pod názvem Anarchistická federace) vznikaly i další organizace. Od roku 1996 Solidarita (později Organizace revolučních anarchistů – Solidarita, ještě později podle data první zaznamenané stávky v lidských dějinách –1155 a posléze už jako organizace levých komunistů pod názvem Kolektivně proti kapitálu), nebo později po rozkolu v ČSAF roku 1997 i Federace sociálních anarchistů, pokoušející se obhájit nekompromisně revoluční přístup a založit anarcho-syndikalistické odbory Rovnost. Paralelně s tím se rozvíjel i autonomistický anarchismus (navázaný zejména na squatting) nebo militantní antifašismus v podobě Antifašistické akce.

Na konci devadesátých let tak existovalo hnutí nejen s řadou organizací a skupin, ale i s publicistickou sítí. Vedle celé řady zínů vycházely i kvalitativně ambicióznější časopisy, jako byla *A-kontra*, *Autonom*, *Existence*, *Svobodná práce* nebo *Konfrontace*. Pro anarchismus byl však stále důležitý důraz na praxi, děláni anarchismu, přímou akci. Důležitým impulzem byly v roce 1998 street parties, které nejenže umožnily mobilizovat širší spektrum mladých lidí, často i napříč různými subkulturami, ale také díky nim byli anarchisté a anarchistky schopni nastolit nová témata ve veřejné debatě, zejména kritiku ekonomické globalizace a nadnárodních korporací. Znamenaly také větší napojení českého hnutí na mezinárodní aktivistické sítě a byly předzvěstí alterglobalismu, který formoval podobu hnutí na přelomu tisíciletí. Samotné protesty proti zasedání

Mezinárodního měnového fondu a Světové banky v Praze v září 2000 pak přinesly mezinárodní zkušenosti, které v řadě aspektů místní hnutí inspirovaly (např. anarchofeminismus). Na straně druhé se vedle mezinárodní solidarity projevila i lokální vykořeněnost, neschopnost mobilizovat místní podporu a propojit dopady ekonomické globalizace s každodenní zkušeností české společnosti. K tomu přispěla nejen někdy exkluzivní politická rétorika (třídní nebo akademizující jazyk), ale i odlišný práh násilí, který anarchisté měli a který byl pro velkou část české společnosti nepřijatelný, jak se ukázalo po násilném průběhu protestů v roce 2000.

V nultých letech 21. století tak došlo k další izolovanosti hnutí a v souvislosti s tím i s významem protiválečného hnutí a nástupu iniciativ, jako byly Ne základnám! nebo později ProAlt, i ke ztrátě hegemonie, kterou anarchismus na radikální levici měl. Zanikly organizace, jako byla Federace sociálních anarchistů, a postupně přestaly vycházet i časopisy jako *Konfrontace*, *Existence* a nakonec i *A-kontra*. Československá anarchistická federace výrazně oslabil a jednou z mála výrazných aktivit zůstával antifašismus Antifašistické akce, který konfrontoval neonacisty v ulicích i na internetu.

V desátých letech docházelo k určitému oživení anarchismu, spíše však v podobě anarchismu s malým počátečním písmenem, v podobě anarchizujících praktik, které přinášely i určité úspěchy. Výrazné to bylo (i během nultých let kontinuálně) u antifašismu, kterému se dařilo konfrontovat neonacisty a výrazně přispět k úpadku jejich hnutí. Ale zároveň se ukázalo, že tento typ antifašismu nedokázal reagovat na mainstreamizaci xenofobie (zejména anticiganismu a islamofobie) a návrat krajní pravice do parlamentu. Dalším případem anarchistické praktiky byl v průběhu desátých letech 21. století squatting, který i v politicky nepříznivém prostředí dočasně přitáhl pozornost k tématu spekulací s nemovitostmi nebo později v případě Kliniky mobilizoval širší veřejnost a ovlivnil podobu toho, jak jiní dělají politiku (například v klimatickém hnutí). Výsledkem je, že spíše anarchizující proud ovlivňuje různá nově se rodící sociální hnutí – nejen klimatické, ale třeba i queer hnutí. S počátkem dvacátých let 21. století navíc můžeme vidět určité posilování Anarchistické federace, která nejenže v desátých letech obnovila svou revui *Existence* a rozvinula značnou nakladatelskou činnost, ale také se v ní angažuje generace mladších lidí, což se projevuje i návratem k pouličním demonstracím.

Literatura k novodobému českému anarchismu není příliš rozsáhlá. Převažující tendencí je soustředění se na vývoj anarchistických organizací,⁶³ na vztah anarchismu a subkultur,⁶⁴ případně s nimi spojených obecně-

63 Bastl, Martin: *Radikální levice v České republice. Devadesátá léta dvacátého století*, Brno: Masarykova univerzita 2001; Bastl, Martin: Anarchismus. In: Bastl, Martin, Mareš, Miroslav, Smolík, Josef, Vejvodová, Petra: *Krajní pravice a krajní levice v ČR*, Praha: Grada 2011, s. 91–138.

64 Charvát, J., Kuřík, B. (eds.): *Mikrofon je naše bomba*; Slačálek, Ondřej, Charvát, Jan: Setkávání na okrajových scénách. Průsečky politického a subkulturního radikalismu v polistopadovém Česku, *Český lid*, roč. 106, č. 1, 2019, s. 107–126.

ších fenoménů jako násilí a jeho přijímání ve společnosti.⁶⁵ Rozhodli jsme se proto soustředit – po úvodní kapitole mapující nové vznikání českého anarchismu během osmdesátých a na počátku devadesátých let – na tematické agendy, na nichž se nejvýrazněji projevovala anarchistická praxe (a potažmo vyvíjela její reflexe): antifašismus, environmentalismus, squatting a anarchofeminismus. Ve všech případech jsme navazovali na dílčí literaturu k tématu, přičemž nám konceptuální osnova knihy a pohled v delší časové perspektivě umožnily jít za rámec dosud formulovaných závěrů.

Šestá kapitola usouvztažňuje obnovu anarchismu s antiautoritářským historickým momentem proměny režimu. Otevřený horizont sociální revoluce, jakkoli sametové, koresponduje s pozoruhodnou otevřeností „anarchistů bez anarchismu“ přelomu osmdesátých a devadesátých let 20. století. S uzavřením tohoto procesu se proměňuje také anarchistické hnutí, krystalizuje do novodobé podoby a některé možnosti, které otevřela dynamika provázející zrod hnutí, se postupně ztrácejí.

Navazující sedmá kapitola sleduje paralelně vývoj základních přístupů v českém anarchismu od poloviny devadesátých let 20. století a vývoj jeho patrně nejvýznamnější agendy (z hlediska vynaložených sil, tematických debat i veřejné pozornosti): antifašismu. Oproti binárnímu schématu „sociálního anarchismu“ a „anarchismu životního stylu“, který velká část odborné diskuze přebírá ze sebepojetí jedné strany sporu, kapitola ukazuje, že v debatách o adekvátní strategii odporu proti krajní pravici (právě tak jako v jiných sporech hnutí) krystalizovaly tři přístupy: komunitní, třídní a občanský anarchismus.

Osmá a devátá kapitola rekonstruuje dvě různá pojetí anarchistické politiky přímé akce. V případě podílu na environmentálním hnutí se specifické pojetí přímé akce stalo klíčovým odlišujícím prvkem od prostředí environmentálně orientovaných nevládních organizací i praktickým vyjádřením anarchistického antiautoritářství. V posledních letech ovšem můžeme v souvislosti s klimatickou krizí sledovat nové prolínání prostředí nevládních organizací a anarchizujících radikálů, které vytváří nové hybridní politické strategie, v nichž má přímá akce významnou roli.

Squatting je rovněž politikou přímé akce, ale nikoli jednorázovou protestní, nýbrž takovou, která se mění v dlouhodobé komunitní soužití. Stává se tak zároveň testem anarchistického antiautoritářství, sebeorganizace a praktické solidarity. Anarchistické squaty navíc mají složitou dynamiku fungování – mikropolitiku interakcí uvnitř kolektivů a zároveň vztahů s většinovou společností, která znamená zdroj represí a v některých případech i podpory.

Desátá kapitola představuje anarchofeminismus v jeho dvou zásadních kontextech: jako reakci na vnitřní problémy v anarchistickém hnutí, a současně jako kritickou součást feministického hnutí. Zatímco anarchofeministky odmítaly jeho liberální a institucionální tvář, zároveň z něj čerpaly zdroje a podporu a vnášely do něj zpět dynamiku.

65 Daniel, Ondřej: *Násilím proti „novému biedermeieru“: Subkultura a většinová společnost pozdního státního socialismu a postsocialismu*, Příbram: Pistorius & Olšanská 2017.